

Slavica Stojan

Zavod za povijesne znanosti HAZU,
Dubrovnik, Lapadska obala 6TRI PJESME IZ RUKOPISNE ZBIRKE »NARODNE PJESME«
IVANA AUGUSTA KAZNAČIĆA

»Narodne pjesme« naslov je zbirka od 19 pjesama, prepisanih Kaznačićevom rukom, nađene u ostavštini Mirka Bogovića, u Arhivu JAZU.¹ U podnaslovu knjižice stoji još i naznaka da je pjesme »iz usta puka skupijo u Dubrovniku Ivan August Kaznačić«. U Arhivu JAZU, odnosno, Bogovićevo ostavštinu dospjela je ova knjižica preko sina dra Kaznačića, Antuna Enrika, koji je poslije očeve smrti nastojao da se neobjavljeni radovi oca mu Ivana Augusta i djeda Antuna na primjereni način sačuvaju. O tome svjedoče i bilješke na kraju spomenute knjižice pisane rukom Antuna Enrika Kaznačića, austrijskog časnika.

Između svih pjesama posebnu pažnju svojom formom i sadržajem privlačne pjesme pod rednim brojevima 2. Ane Vitaljkinja, 6. Ivo Čelović i 7. Asan-aga i vlastelin Mato, koje govore o dubrovačkim lokalitetima i konkretnim događajima iz života grada i njegovih žitelja. Motivi svih triju pjesama su slični; u sva tri slučaja riječ je o kriminalnom činu, odnosno ubojstvu, čak i višestrukom (Ane Vitaljkinja, Ivo Čelović). Budući da su sadržajno vezane za sam kriminalni događaj, istragu, odnosno sudski ili namirdbeni proces, ove pjesme predstavljaju sudsku kroniku, neku vrstu izvještaja o opisanim zločinima odnosno obiteljskim tragedijama, što svjedoči o njima kao u pučkom književnom fenomenu, bez obzira na to što pučki pjesnik nije nigdje u spomenutim pjesmama izričito naglasio vjerodostojnost događaja niti se pozivao na istinitost onoga o čemu pjeva, a što pučki pjesnici redovno čine.²

Sve tri pjesme sastoje se od većeg broja stihova u nerimovanom desetercu, sastavljene tradicijskim stilom epske narodne pjesme. Uza sve što su sadržajno i motivski tipične pučke pjesme, od naturalističkih pojedinosti do povijesne utemeljenosti tih događaja (Za pjesme pod brojevima 2 i 6 je potvrđeno, za pjesmu pod brojem 7 pretpostavlja se povijesno utemeljenje), u pjesmama su upotrebljene formule usmene tradicionalne poezije, stilske i leksičke. Ne bi stoga bilo posve točno nazvati ih ni pučkim pjesmama, jer one nijesu ni približno slične kačićevskim rimovanim desetercima u kojima se monotono nabrajanju zbivanja. Štoviše, u spomenutim pjesmama Kaznačićeve rukopisne zbirke izuzetno se živo smjenjuju događaji koje pučki pjevač ne tumači, već ih jednostavno niže kao gotove činjenice, pa se oni sadržajem svojim doimaju poput svojevrsne usmene publicistike.³

¹ Arhiv JAZU, Ostavština Mirka Bogovića, sign. XV 3/II 4 a.² D. Zečević: Pučki književni fenomen, Povijest hrvatske književnosti knj. I, Zagreb, str. 455.³ M. Bošković–Stulli: Usmena književnost, Povijest hrvatske književnosti, knj. 1, Zagreb, str. 10.

Izostankom tipične epske kompozicije nije ih moguće svrstati u fenomen epske tradicionalne poezije. Tako su ove pjesme na razmeđu epske i pučke poezije; temom su pučke, a načinom obrade i korištenjem formula epske poezije približavaju se narodnoj epskoj pjesmi.

Pjesma »Ane Vitaljkinja« bila je i objavljena u »Dubrovniku zabavniku štioni-ce« za god. 1871, i to kao književni »prinesak« dr-a Ivana Augusta Kaznačića. Uz pjesmu je zabilježena i Kaznačićeva napomena da je pjesma nastala prema istinitom događaju u dubrovačkome kraju, o čemu svjedoče i dokumenti u dubrovačkom arhivu. U Kaznačićevo vrijeme, dakle sredinom 19. stoljeća, još je uvijek bila živa predaja o Ani Vitaljkinji, a I. A. Kaznačić kao iskusni arhivski djelatnik lako ju je mogao provjeriti u knjigama dubrovačke kancelarije.

Događaj o kojem pjeva pučki pjevač zbio se, prema njegovoj verziji, u samom gradu Dubrovniku, u kući bogatog građanina Vicka Valovića i njegove žene Pavle. Motiv zločina je trudnoća djevojke, služavke Pavle Valovice, koja je svojim društvenim statusom nedostojna da je oženi brat njezine gospodarice i »pouza od grada«. U strahu da dva vlastelina, Nikša Getaldić i Mato Škatić (pučki nadimak plemenite obitelji Pucić), ne otkriju njegov odnos sa sluškinjom svoje sestre koji je postajao evidentan, pretpostavljajući da bi to moglo naškoditi njegovu ugledu stražarskog starješine na nekoj od dubrovačkih kula (po svemu sudeći riječ je o kuli iznad samostana sv. Klare), mladić se odlučuje na strašno ubojstvo, neuobičajeno po svojoj surovosti, bizarno po detaljima koje pučki pjevač napominje.

Pjesnik govori o događaju kronološkim redom, žurnalističkim prikazom pojedinosti. Djevojka je otišla k svojim na selo, ali je njezin ljubavnik vraća u Grad imajući već u glavi gnusni naum, jer su pri povratku, na njegov nagovor, svaki zasebno ušli u Grad; on kroz vrata od Ploča, ona kroz gradska vrata na Pilama. Djevojci je zabranio da se pojavljuje na prozoru. Kada je to ona, usprkos zabrani, nehotice uskoro učinila, brat Pavle Valovice se odmah odlučuje na ubojstvo. Pjesnik nas u tom trenutku ostavlja dijelom u nedoumici bi li njezina nasilna smrt u svakom slučaju bila konačno rješenje ovog odnosa, ili ju je sama Ane svojom neopreznošću izazvala. No, čini se ipak da je ovo ubojstvo bilo neizbježno. Pjesnik se ne zaustavlja samo na iznošenju naturalističkih pojedinosti samog čina ubojstva prilikom kojega ubojica vadi dijete iz majčine utrobe i potom komada tijelo nesretnice, već nastavlja izlaganje detaljima koji su u svojoj jezovitosti još bizarniji. Djevojčino meso bilo je, naime, pojedeno, a jele su ga dumne iz obližnjeg samostana, i to prema pučkom izvjestitelju, znajući što jedu, jer je jedna među njima rekla da je meso tako dobro kao da je od jalovice. U jezovitom poslu ubojici pomaže Vlaho Barjaktar, njegov sluga, čiju sudbinu pučki pjevač dalje ne prati. Bilježi samo da je ubojica sjeo na konja odjahavši put Gruža i zatim zauvijek nestao iz dubrovačke sredine.

Kaznačićevo pojašnjenje da je pjesma nastala prema stvarnom događaju moglo se provjeriti u arhivskoj seriji *Lamenta criminale* Historijskog arhiva u Dubrovniku, u kojoj su rukom gradskog bilježnika bili zavedeni svi prijestupi u gradu, pa i oni teži, te ubojstva, silovanja i teške krađe iz okolice grada.⁴ No, prije same provjere ovog kriminalnog događaja u brojnim svescima spomenute serije dubrovačkog arhiva bilo je potrebno utvrditi stvarno postojanje osoba o kojima se u pjesmi govori. Zbiljska Pavle Valović⁵ kći je Ivana Regitano gubernatora⁶, koji je

⁴ Historijski arhiv Dubrovnik, *Lamenta criminale* 50–3 (odsad HAD, Lam. crim.).

⁵ Uz svesrdnu pomoć mojega kolege mr. Nenada Vekarića, koji mi je dao uvid u svoje is-pise iz matičnih knjiga župnih ureda na području Grada i okolice, bilo je relativno lako iden-

porijeklom Talijan. Njezin muž zvao se Vicko Valović, a imala je i nekoliko braće među kojima samo Ivana Batiste⁷ nema u knjigama mrtvih, pa je za pretpostaviti da nije ni umro u Dubrovniku. Isto tako, posve je vjerojatno da je mladi Regitano, kao sin državnog službenika, odnosno gubernatora, bio zaposlen kao stražarski starješina na nekom od dubrovačkih utvrđenja ili, kako to pjesnik kaže, da je bio »pouza od grada«.⁸ Ubojica Ane Vitaljkinje poslije zločina bježi prema Gružu, a dalje o njegovu putu ne znamo ništa. No, mladi je čovjek vrlo jednostavno mogao pobjeći potjeri lađom u Italiju, zemlju svojih otaca, onemogućivši time u potpunosti istragu i suđenje.

Uz Vlaha Barjaktara⁹, dvojica vlastelina, Nikša Getaldi¹⁰ i Mato Pucić¹¹ manje su mogli biti mjerodavni u provjeravanju povijesne utemeljenosti cijelog slučaja, jer se ista imena ponavljaju u tim obiteljima iz generacije u generaciju. U svakom slučaju, imena obojice vlastelina nalaze se u knjigama Lamenta criminale razdoblja u kojem je došlo do ubojstva.¹²

Događaj koji je pjesnik pretočio u deseterce zbio se 4. listopada 1752. u Cavtatu.¹³ Zapis o zlodjelu stigao je u dubrovačku kancelariju slijedećeg dana, dakle 5. listopada, a sadržavao je liječniku svjedodžbu u kojoj je navedeno da je Marija (dakle, ne Ane), sluškinja Vicka Valovića, nađena ubijena u njegovoj prodavaonici (bottega). Uz uvodnu formulu, uobičajenu prilikom delikta, pismo koje je stiglo u kancelariju Lamenta criminale sadržavalo je sažeti opis nedjela.¹⁴ Slijedilo je zatim izvješće kirurga koji je tijelo pregledao i ustvrdio da je počinjeno umorstvo.¹⁵

ificirati Pavlu Valović, kao i ostale građane koji se spominju u pjesmama iz Kaznačičeve zbirke. Pavle je kći Ivana Regitano, rođena 14. 6. 1710. (Knjiga krštenih 7, Grad) a udata 8. 8. 1737. (Knjiga vjenčanih 5, Grad) za Vicka Valovića koji je umro 1764. u dobi od 64. godine (Knjiga mrtvih 7, Grad).

⁶ Ivan Regitano obavljao je posao gubernatora s. Catherine maestatis unius legionis Militie Supremus Vigilar, u službi Dubrovačke Republike. Porijeklom Talijan, Perfectuo nec non gubernator Armor hujus Ecelme Reipublice, proživio je očito dobar dio života u Dubrovniku, gdje se u mu se rodila sva djeca (Knj. mrtv. 7 G).

⁷ Između nekoliko Regitanovih sinova, ubojica Ane Vitaljkinje mogao je biti Kristo Regitano rođen 1713. a umro 1780. u Dubrovniku (Knjiga krštenih 8 Grad, knjiga umrlih 8 Grad), no vjerojatnije je da je to učinio najmlađi brat Pavle Valovice Ivan Baptista, rođen 26. 6. 1719 (Knjiga krštenih 8, Grad), kojega nema upisanoga u knjizi mrtvih, pa je lako moguće da je, kao što navodi pučki pjevač, Ivan poslije ubojstva sluškinje svoje sestre zauvijek otišao iz Dubrovnika.

⁸ U rukopisnoj knjižici umjesto pouza od grada stoji — pouzdanje grada. Naknadno je Ivan August Kaznačić dopisao pouza od grada, a pouzdanje grada precrtao. U pjesmi objavljenju u »Dubrovniku zabavniku štonice« za 1871. godina stoji — pouza od grada. Kaznačiča je očito netko posavjetovao, ili je u međuvremenu sam došao do saznanja da u tekstu treba stajati — pouza od grada. Baltazar Bogišić ga je u jednom pismu savjetovao da netočni naziv u pjesmi »Žensko junaštvo« zamijeni ispravnim (Naučna knjižnica u Dubrovniku, rukopis b 676/3). Možda je to učinio i u ovom slučaju.

⁹ U knjigama mrtvih nema imena ni Vlaha Barjaktara. Moguće je da je i on, skupa sa svojim gospodarom, pobjegao da izbjegne pravednu presudu. Njegova žena Jele, rođena 1710, umrla je 1750 (Knjiga mrtvih 7 Grad 1729–1768), dakle, u dobi od 40 godina, pa je Vlaho Barjaktar bio udovac u vrijeme kad se dogodilo umorstvo služavke Pavle Valović.

¹⁰ Nikša Getaldi 1700–1785 (Knj. mrtv. 8 G 1769–1896).

¹¹ Mato Škatić (Pozza) — U istom razdoblju bilo ih je više iz obitelji Pucić s ovim imenom, pa onaj o kojem je u pjesmi riječ nije mogao biti identificiran.

¹² HAD, Lam. crim. 50–3, sv. 107, f 17, 119 godine 1747.

¹³ Ibid. sv. 118. f 367, godine 1752.

¹⁴ »... la notte scorsa fu trovata nella bottega di Vincenzo Valovich a Zaptat la di lui tavernara Maria amazata con piu ferite...«

¹⁵ »... essendosi questa mattina trovata una tal Maria tavernara e bottegara di Vincenzo Valovich assassinata e morta, di gia hà avanzata la contezza con soverchia cellerita alle

Uz kirurgovo izvješće bilo je priloženo i pismo kapetana Serafina Ivanova Bone koji je zajedno s kancelarom pregledao leš položen na mrtvačka nosila pred vratima mjesnog zatvora u Cavtatu. Prilikom pregleda oni su ustanovili da je najveća ozljeda učinjena na vratu, s lijeve strane pod uhom. Lice Marijino bilo je cijelo iskasapljeno, i to prema ocjeni očevidaca, oštricom noža.

Toliko piše u zapisima *Lamenta criminale* o ovom nemilom događaju koji je besumnje uzbudio stanovnike Cavtata i Dubrovnika. Do sudskog procesa nije došlo, jer je ubojica po svojoj prilici na vrijeme pobjegao, a na to upućuju i stihovi pjesme Ane Vitaljkinja. Stoga nije bilo ni presude. Neobično je ipak da nije za bjeguncem izdana potjernica niti je u istrazi igdje spomenuto ime osumnjičenoga.

Pučki pjesnik, međutim, otkriva identitet ubojice. Kako je, pak, nastala priča o raskomadanim tijelu nesretne žene i sve ostale pojedinosti jezovite, možemo tek pretpostaviti. Glasovi o iznakaženom licu ubijene na putu do Dubrovnika prešli su u glasine o raskomadanim udovima koji su čak — bili pojedeni.

Ovo po svoj prilici nije i jedina varijanta pučke pjesme o događaju koji se zasigurno silno prepričavao u dubrovačkom kraju, to više što daljnje istrage nije bilo, pa ni pravedne kazne. Zasigurno su postojale još nekolicke stihovane verzije o tom događaju, koje su ga prikazivale s više ili manje grozovitih pojedinosti. Istine i poluistine koje su tih dana, a i mnogo kasnije kolale Cavtatom i Dubrovnikom davale su pjesniku neslućene mogućnosti u objašnjenjima, pa se i ova varijanta uvelike razlikuje od dokumenata dubrovačke kancelarije.

Poput ove pjesme i slijedeća, pod rednim brojem 6, ima naslov prema imenu žrtve — Ivo Čelović. Čelovićeva mlada žena Pavle je preljubnica i vara ga, kako to pjesnik kaže, »s do dva vlastelina«, a muža prezire nazivajući ga pogrdno Vlahom. Kad je Ivo udari, preljubnica mu se zaprijeti da će je dva vlastelina osvetiti i ubiti ga. Vlastelini ga doista potajno dočekaju i ubiju u zasjedi a zatim bježe skupa s njegovom ženom. Čelović umirući odaje majci da ni dijete koje preljubnica očekuje nije njegovo, već je »čedo do dva vlastelina«. To je ukratko sadržaj obiteljske tragedije Iva Čelovića prema stihovima pučke pjesme iz Kaznačićeve zbirke. Knjige *Lamenta criminale* govore o ovom slučaju mnogo više. Za razliku od prethodnog slučaja, u ovom su poznate sve pojedinosti vezane za ubojice i za žrtvu, te cijeli niz svjedoka i njihovih izjava. Postoji uz to i sudska presuda izdana u odsutnosti okrivljenih. Pjesnik se ni u ovom primjeru nije morao držati činjenica kreirajući slobodno ishod i pojedinosti oko ovog slučaja, pa stoga začuđuje često podudaranje sudskog slučaja u navodima pjesnika, izuzev dakako, motiva trudnoće s dvojacom vlastelina.

Ubojstvo Ivana iz Risnja, kako su nazivali Iva Petrova Čelovića u Dubrovniku, dogodilo se 11. travnja 1692. godine.¹⁶ Ubojice su, kako slijedi iz sudskog izvještaja, Frano Luka Bone i Tomo Marka Bazelija, koji su u to vrijeme bili dvadesetpetogodišnjaci. Prema izjavama svjedoka, mladi vlastelini počinili su ubojstvo u dosluhu s Čelovićevom ženom Pavlom.¹⁷ Zajedno s njome pobjegli su poslije izvršenog nedjela ladom prema otoku Korčuli. Kad su prolazili mimo Lokruma svjedok Vico Jerkov iz Plata, patrun na brodu, izjavio je da je Tomo Bazeli uskliknuo, pretpostavljajući da se zauvijek rastaje s rodnim gradom: »S bogom ostani Dubrovni-

vostre signorie illustrissime col includerle la nota dell osservazione del corpo del delitto e tragmenterle il coltello e il fodero trovati l'uno d'una parte e l'altro dall'altra del cadavere.«

¹⁶ HAD, Lam. crim. 50—3, sv. 30, f 176—194

¹⁷ Ibid. f 176¹—194, 195¹—198, 199—202, 203¹—204¹, 215¹, 221¹, 226¹—235¹, 237, 241¹—242¹, 245¹—250¹, 252¹—253¹, 255

čel« Zatim su svi kraće vrijeme našli utočište u dominikanskom samostanu u Vignju. Na putu do Vignja umorili su vojnika Marka Andrina s Gromače koji je pokušao osujetiti njihov bijeg. Potjernica za bjeguncima raspisana je 2. travnja, a 1. kolovoza iste godine napisana je i presuda, u odsustvu bjegunaca, u kojoj stoji da se od njihove imovine mora namiriti rodbina ubijenih, a onaj — »ko ih ubije dobro ih ubijoj!«¹⁸

Imena Frana Lukina Bone doista više nema u dubrovačkim kancelarijskim knjigama pa je za pretpostaviti da je ili stradao u potjeri ili naknadno umro izvan Dubrovnika. Tomo Marka Bazeli imao je bolju sudbinu. Knjige bilježi da se u Dubrovniku vjenčao za Dešu Antuna de Resti te imao s njom jedanaestero djece od kojih je prvo rođeno 1707. godine.¹⁹ Bilo je to 15 godina poslije stradanja Iva Čelovića, što znači da je u međuvremenu došlo do zastare sudske presude, ili je možda Tomo Marka Bazeli bio pomilovan. Umro je u Dubrovniku 1740. gotovo pedeset godina poslije teškog prijestupa iz mladenačkih dana.

Pjesma pod brojem 7. Kaznačićeve rukopisne zbirke motivski je najneobičnija i najzanimljivija. Posrijedi je homoseksualna ljubav mladog Turčina Asan-age iz Herceg Novog prema dubrovačkom vlastelinu Matu, koju ne samo što mladi Dubrovčanin ne prihvaća, nego s predumišljanjem ubija Turčina ispred dubrovačkih gradskih vrata na Pločama.

Vlastelin je, čini se, vodio neke poslove s Turčinom iz Herceg Novog, zbog kojih su imali i česte susrete. U jednoj prilici Turčin mu je iskazao svoje osjećaje posve otvoreno. Vlastelin je šutke dočekao tu izjavu, mada je očito da ju je primio s gnušanjem. Tri puta mu je Asan-aga izjavio ljubav i svako novo očitovanje sadržavalo je i snažnije izraženu strast, koju je pučki pjesnik uvjerljivo dao. Poslije treće i najstrasnije ljubavne izjave mladić ulazi u grad i za njime se spuštaju gradska vrata. Čini se da je u sebi dovršio odluku. Turčin je ostao s druge strane gradskih vrata, jer za njega, prema zakonu Republike, po noći, nije bilo mjesta unutar gradskih zidina. O svemu tome pjesnik ništa ne govori, ali je upravo ta šutnja mladog vlastelina psihološki znakovita. U rano jutro, tek što su se podigla gradska vrata, Mato vlastelin došao je na Ploče i ubio zatečenog Turčina. Nema nikakvih drugih pojedinosti o samom ubojstvu jer za pjesnika ono nije ni bilo važno. Važna je osveta koja je došla kao pročišćenje; mladi vlastelin sprao je ljagu i obranio svoju čast.

U nastavku pjesme rodbina ubijenog Turčina traži izručenje vlastelina radi krvne osvete, ali to Dubrovčani, odnosno, dubrovačka vlastela odbijaju. Oni se nastoje pregovorima nagoditi s rodbinom, odnosno s majkom ubijenog Asan-age, što im i uspijeva kad su u zamjenu za mladića ponudili velike količine zlata i bisera. Pjesma završava u pomirljivom tonu jer je bula od Novoga prihvatila blago.

Traganje za zbiljskim događajem, koji je pjesniku bio matrica za sadržaj ove pjesme, nije bio jednako uspješan kao u prethodna dva slučaja. Zapisi Lamenta criminale nijesu ništa mogli posvjedočiti o ovom događaju. Prema samoj pjesmi, pogotovo njezinom II. dijelu u kojem je riječ o nagodbi rodbine i dubrovačke vlastele, tzv. umire ili kijetance, kako su je u Dubrovniku zvali, vrlo je vjerojatno da se ovaj ili sličan događaj i zbilo. Činjenica da ga nema zavedenog u knjigama kancelarije dubrovačke govori o tome da su se vlastela međusobno štitila, pogotovo u odnosu prema Turcima, pa stoga s dubrovačke strane, po svoj prilici, nije bila ni po-

¹⁸ Ibid. f 255¹, 261¹

¹⁹ Knjiga krštenih 6, Grad

dignuta optužnica niti poduzimana istraga. Što se tiče Hercegovljanskog kadije, koji je u ime oštećenog, odnosno ubijenog podanika turskog carstva imao podići optužnicu, valja reći da je bio običaj da kadija tako postupi jedino u slučaju kad je rodbina ubijenog tako zahtijevala. Prema turskim zakonima umorstvo je prijestup privatnog karaktera i ono podrazumijeva krvnu osvetu. Budući da je prema pjesmi rodbina Asan-age bila dobro namirena od strane dubrovačke vlastele, ni kadija nije ništa poduzimao jer za to više nije bilo potrebe, kao da ubojstva nije ni bilo.²⁰ Tako o ovom slučaju koji se, prema navodima u pjesmi, vjerojatno i dogodio, nemamo arhivske potvrde.

Iako su za pučku poeziju karakteristične scene pojedinačnih emocionalnih stanja i proživljavanja, jednako kao što se prikazuju i kolektivna stanja i uzbuđenja pred strašnim prizorima, u spomenutim trima pjesmama nema ni uzbuđenja ni napetih situacija. Izbori su prethodno učinjeni pa pučki pjesnik ne stavlja svoje slušaoce u dvojbu o mogućnostima jednog ili drugog rješenja. Pjesnik je u ovim pjesmama išao isključivo za događajem. Nema tumačenja duhovnih stanja, nevjericica ni stvaranja odluka. Sve je unaprijed određeno, radnje se nižu jedna za drugom, potanko se opisuje tragični događaj žurnalističkim slijedom. Pjesnika i njegove slušatelje zanima prije svega sam događaj.

Ni u jednoj od ove tri pjesme nema klasične epske idealističke opreke Poroka prema Vrlini. Djevojka je lijepa, ali se ni za pouzu nigdje ne kaže da je ružan. On čini zlo, ubija, ali ga pjesnik nijednim atributom nije predodredio za zločinca. Isto tako, pučki pjesnik nigdje ne ističe dobrotu kao uzrok djevojčina stradanja. Prije bismo mogli reći da su se u tragičnom odnosu našli mladićeva narcisoidna revnost na poslu i djevojčina popustljivost, bez naglašene osobine volje i stava.

Ni u pjesmi o nesretnoj sudbini Iva Čelovića nema izrazito naglašenih karakternih crta, ali su one za nijansu jasnije razgraničene od onih koje nose likovi u Ani Vitaljkinji. Tako pjesnik govori za Pavlu Čelović da je samovoljna i prikazuje je kao bahatu ženu koja svoga muža prezire i prijeti mu. Sam Ivo Čelović nije okarakteriziran gotovo ni s jednom osobitošću, jednako kao ni dva vlastelina, pa su njihovi motivi ubojstva prilično neuvjerljivi.

U trećoj pjesmi, koja nosi naslov Asan-aga i vlastelin Mato, motiv ubojstva je jasno objelodanjena ljubavna želja mladog Turčina prema dubrovačkom vlastelinu. Mladićevom šutnjom umjesto odgovora Turčinu homoseksualcu, pjesnik otkriva gnušanje mladića, koji kao jedini izlaz iz odnosa u koji je uvučen ne svojom krivicom vidi samo u Turčinovoj smrti. Iako je njegova odluka pala već pri prvom ljubavnom očitovanju Asan-age, o tome nema ni izbora, pa do ubojstva dolazi na prvi pogled posve naprasno, a slušateljstvo je stilskom gradacijom svojstvenom tradicionalnom epskom pjesništvu dovedeno do trenutka kada očekuje rasplet.

Činom ubojstva »očišćen« je vlastelin Mato, stoga nema ni potrebe da mu se sudi. On je moralni pobjednik pa je i njegovo izbavljenje silnim otkupom, kojim je namirena obitelj ubijenoga, logično i opravdano i za pjesnika i za njegove slušatelje.

Ova je pjesma bliska fenomenu epske narodne pjesme i svojim stilsko jezičnim osobitostima i kompozicijskim ustrojstvom. Trokratno ponavljanje Turčinove ljubavne izjave, koje je u svojim leksičkim formulacijama gradacijski postavljeno, obilježje je epskog stilskog izraza na koji se podsjeća pjesnik u ovoj pjesmi.

²⁰ Sergej Babčev: Pogled na pravno uređenje Balkana pod turskom upravom, Knjiga o Balkanu I, Beograd 1936, str. 167.

Veći broj stihova i ovdje su ustaljene stihovane formule doslovno preuzete iz usmene tradicionalne poezije ili tek blago preoblikovane, kojima pučki pjesnik pokazuje ono što posjeduje u fondu svog književnog obrazovanja.²¹

Evo nekoliko karakterističnih formula: /Šetbu šeta vlasteline Mato/, /Lijepo ti je bijelo lišce tvoje/, /U Dubrovnik bijeli uljegnulo/ Bijelom gradu vrata zatvorio/, /Mrtav Turčin na Zemljicu pade/, /Pak povikne tanko iza glasa/, /Der na noge vjerne sluge moje/, /Da idemo gradu Dubrovniku/, /Tri put ćemo izmjerit ga zlatom/ A četvrti drobnijem biserom/.

Etimonska figura karakterističan je oblik stilskojezičnog izraza usmene poezije.²² Nalazimo je i u dvije do tri analizirane pjesme; Pjesma Ane Vitaljkinja započinje takvom stilskom figurom /Dvorbu dvori Vitaljkinja Ane/, jednako kao i pjesma pod brojem 7. Asan-aga i vlastelin Mato/ Šetbu²³ šeta vlasteline Mato/. U pjesmi, pak, o Ivu Čeloviću, također je riječ o šetnji. /Ona 'e često u majke šetala/, /Nemoj često u majke šetati/, ali se ovdje umjesto stilske figure pjesnik poslužio običnom stilistički neutralnom rečenicom.

Pored spomenutih formula, motiv sna sadržajno i kompozicijski približuje pjesmu Ive Čelović tradicionalnom epskom književnom izrazu. Umetanjem ovog motiva pučki pjesnik obogatio je suhoparno nizanje činjenica o događaju, »zakitio« ga, dodao mu još jednu dimenziju, onu iracionalnu, posve nebitnu za stvarni ishod događaja, ali itekako važnu za njegovu ulogu pjesnika i posrednika.

O stilskojezičnim osobitostima preuzetim iz tradicionalne epske poezije svjedoče i atribucije koje su prepoznatljivo stilski obilježene: Ploče bijele, Dubrovnik bijeli, milog brata moga, bijele dvorove, tanku knjigu, pusto blago, lišce bijelo, Gružem bijelijem, miloj mojoj majci, drobnijem biserom. U pjesmama 6. i 7. pjesnik je obilato koristio etički dativ, preuzevši i ovaj oblik, kojim se uspostavlja prisnost sa slušateljstvom, iz usmene epske poezije.

Arhivski izvori, kao i same pjesme, sadržajem svojim nedvosmisleno upućuju na doista konkretne događaje iz života Dubrovnika i okolice.

Nakana ovog rada, međutim, nije da uspoređujući stvarni događaj provjeren u arhivskim dokumentima i stihovanu priču iz Kaznačićeve pjesmarice, pokaže, kako bi to Medo Pucić rekao, »koliko se u njoj laži nalazi« niti da opominje »da se ne uzima za suho zlato sve što se u pjesmama pjeva«.²⁴ Pucić je u pravu kad kaže da pjesma ne može imati ulogu povijesnog spomenika. Nije u tome njezina vrijednost. Očitovanje pjesničkog čina temeljna je vrijednost i veličina pjesme i onda kad govori o konkretnom povijesnom događaju, kao što je to slučaj u ovim pjesmama.

Spomenuti primjeri pjesama jasno ukazuju da se i u tradicionalnim formula ovih pjesama koje slijede konkretan događaj iz dubrovačkog života, nadareno primjenjuju nakupljena zgusnuća epskoga izraza.

Sama činjenica da je autor očitovao potrebu da istiniti uzbudljiv događaj iz vlastite okoline pretoči u stihovanu priču, više ili manje udaljenu od životne konkretности, a mjestimično izmišljenim pojedinostima — svjedoči o činu pjesničkog stvaralaštva i u ovim pjesmama.

²¹ D. Zečević: Pučki književni fenomen, Povijest hrvatske književnosti knjiga I, Zagreb, str. 482.

²² R. Jakobson: Lingvistika i poetika, Beograd 1966.

²³ Imenički oblik — šetba od glagola šetati nije potvrđen u Rječniku JAZU.

²⁴ O. Pucić: Narodne pjesme, »Dubrovnik cviet knjižestva«, str. 232.

PRILOZI

1.

Ane Vitaljkinja

Dvorbu dvori Vitaljkinja Ane
 U gospoje Valovice Pavle
 Pavlu Anu i bije i kara
 Često njome jadnoj prigovara.
 Službenico Vitaljkinjo Ane,
 Ostavi se milog brata moga
 Moga brata pouze od grada.
 Ako li se ostaviti nećeš
 Bacit ću te u tamnicu tamnu
 Gdje ne vidiš sunca ni mjeseca,
 Bjelog'danka, ni mladog junaka.
 Veće se je Ani dodijalo
 Slušat korbe gospodice svoje,
 Pob'jegla je Vitaljini ravnoj,
 A za njome pouza od grada:
 »Vrat'se Ane, moja dušo draga,
 Po tri put ti tvrdu vjeru davam
 »Nećeš dvorit Valovicu Pavlu
 »Ni men'služit pouzu od grada.
 »Ja se hoću oženiti za te.
 »Evo tebi ubrus kavaloča,
 »Pokri mi se po bijelome lišču
 »Da te ne bi sunce priuzelo,
 »Ni lišce ti l'jepo potamnijelo« —

Bila mudra, al se prevarila,
 Vratila se s pouzom od grada.
 Kad su došli na Ploče bijele
 On je tada Ani govorio:
 »Službenico Vitalkinjo Ane,
 »Ti mi podji ponapr'jeda Pilam
 »Ja ću doći nakon tebe Pločam.
 Ona podje ponapr'jeda Pilam
 A on dođe iza nje kroz Ploče;
 Sastali se na vratima grada
 U Dubrovnik b'jeli ušetali.
 Pak je vodi u b'jele dvorove
 Zatvara je u kamare žute;
 Ovako je njome govorio:
 »Službenico Vitaljkinjo Ane,
 »Ne izlazi na pedžere dvora,
 »Da te ne bo kogod ugledao,
 Da me ne bi s tobom prekorio.«

Stala jadna sedam, osam dana,
 Veće se joj bilo dodijalo,
 Izašla je na pendžer od dvora.
 Vidješe je dva vlastela mlada,
 Mato Škatić i Nikša Getaldić;

Pak pouzu oni dozivali:
 »Ko ti'e ono na pendžeru dvora,
 »Ili mjesec, ili sunce žarko,
 »Ili l'jepa Vitaljkinja Ane?

Kad pouza njih je razumio
 Ovako je njima govorio:
 »Nit je mjesec, nit je sunce žarko,
 »Nit je l'jepa Vitaljkinja Ane,
 »Nego sluga Vlaho Barjaktare« —

Paka Ani na kamare šeta
 Ovako je njome govorio:
 »Službenico Vitaljkinjo Ane,
 »Koliko ti moje govorenje
 »Da n'izlaziš na pendžere dvora,
 »Da te ne bi kogod ugledao,
 »Da me ne bi s tobom prekorio!
 Pak je male nože povadio
 U srce je Anu udario,
 I nožem je čedo izvadio,
 Pak dozivlje slugu Barjaktara:
 »Vjerna slugo Vlaho Barjaktare,
 »Hodi Anu na mjehove deri.«

Vlaho 'e Anu na mjeho derao,
 Ije meso i konju ga dava
 I još časti dumanjski manastir.
 Pak je dumna njemu govorila:
 »Brate mili, l'jepa, slatka mesa
 »Ljepše meso, nego jalovice!«
 Meće kosti u fosu na Placu. —

S Brgata se momče poboljelo
 i dozvilje Ivana barbjera
 Da mu pusti do dv'je unče krvi.
 Nema barbjer gdje proliti krvcu,
 Neg je proli u fosu na placu,
 Ter povikne tanko iza glasa:
 »Mili bože čigove su kosti
 »Il junaške il su djevojaške?«

Kad ga čuje pouza od grada
 On dozivlje Vlahu Barjaktara:
 »Vjerna slugo Vlaho Barjaktare,
 »Osedlaj mi vranca konja moga
 »Jer ću poći u Gruž na objede.«

Kada ga je Vlaho razumio
 Osedlo mu vranca konja l'jepa.
 Kad to vidi od grada pouza
 Na vranca se konja uzmetnuo
 Iz b'jeloga grada pobjegnulo.

2.

Ivo Čelović

Kad se ženi Čeloviću Ivo
 Liepo ljubi ma je samovoljna
 Ona e često u majke šetala
 Mimo dvore do dva vlastelina.
 Pak je njome Ivo govoriyo,
 Pavle ljubi i doma se nadji
 Nemoj često u majke šetati
 Mimo dvore do dva vlastelina.
 Ona zato nije ni hajala
 Nego mi je u majke šetala
 Mimo dvore do dva vlastelina.
 Pak kad vidi Čeloviću Ivo
 Tešku joj je zaušnicu dao
 Dva joj zdrava zuba izvadijo
 Crna ju je krvca oblievala
 I ona je njemu zaprijetila:
 Da bi kogod nebi ni žalila
 Neg sin Vlaški Čeloviću Ivo,
 Budi zdravo do dva vlastelina
 Platitće se ova zaušnica.
 Pak je tanku knjigu napisala
 Pak je šalje do dva vlastelina;
 Ovako im u toj knjizi piše:
 Da vidite moje lišce b'jelo
 Kak' vam ga je izgrdio Ivo!
 A kad njima tanka knjiga dođe
 I vidjeli što im knjiga kaže
 Oni su joj brzo odpisali
 Ne boj nam se Pavle, dušo naša,
 Platitće nam Čeloviću Ivo —
 Ide Ivo u Gruz mi na objed
 U svojega Pavla pobratima
 Tu je u njega na objedu bijo
 A kada je po objedu bilo
 Tad je Ivo Pavlu govoriyo:
 Prodi me se dragi pobratime,
 Nočas mi se čudan sanak snijo.
 Kad sam došo za debele mede
 Da me dvije dočekaše zmiye
 Dvije zmiye do dva vlastelina.
 Jedna fali a druga udari

Baš u srce gdje mi duša kuca —
 Pak je Pavle Ivu govoriyo:
 Ne boj mi se dragi pobratime
 Dat ću tebi moje pratidije
 Da te pratu do vrata od grada.
 Al je Ivo Pavlu govoriyo:
 Hvala tebi, Pavle pobratime,
 Što će meni tvoje pratidije
 Dok je zdrava glava rusa moja
 I u ruci britka čorda moja
 Ne bojim se do dva vlastelina —
 Od tole se bijo uputijo
 On pođe Gruzem bijelijem
 A kad došo za debele mede
 Tu ga dvije dočekaše zmiye
 Dvije zmiye do dva vlastelina
 Jedna fali a druga udari
 Baš u srce gdje mu duša kuca.
 I on reče vajmeh! moja majko,
 Pak izvadi vezanu mahramu
 I mahramom ranu zatisnuo
 Jedva dođe do vrata od grada
 Ponijeli ga na bijele dvore
 Do ponoća bolom bolovao
 Od ponoća majku dozivao:
 Vajmeh meni moja mila majko
 Sad ću ti se razdieliti dušom.
 A njemu je govorila majka:
 Ah! moj sine Čeloviću Ivo,
 Komu ostavljaš pusto blago tvoje
 Komu ostavljaš Pavlu ljubu svoju?
 Ja ostavljam pusto blago moje
 Polovicu hčeri za pričiju
 Drugu polu meni za dušicu
 A ostavljam Pavlu ljubu svoju
 Ostavljam je do dva vlastelina.
 A što joj je čedo pod pojasom
 Bog da znade nije čedo moje
 Neg'je čedo do dva vlastelina.
 Tu se svojom dušom razdielijo,
 Lijepo ga je majka ukopala
 I veliku žalos učinila.

3.

Asan-aga i vlastelin Mato

Šetbu šeta vlasteline Mato
 On se šeta po bijelijem Pločam,
 Pored njega aga Asan-aga.
 Govori mu aga Asan-aga:
 Liep ti jesti, vlasteline Mato,

Liepo ti je bjelo lišce tvoje,
 Volijo bi ljubiti tvoje lišce
 Neg'djevojku od dvaest godina;
 Još mu s nogom na nogu stajaše
 Drugom mu je hkrati govoriyo:

Liep ti jesi, vlasteline Mato,
 Liepo ti je bjelo lišće tvoje,
 Volio bi ljubiti tvoje lišće
 Neg' djevojku od petnaest godina —

Muči Mato ne govori ništa;
 Još mu s'nogum na nogu stajaše
 Još mu trećom krati govorijo:
 Liep ti jesi, vlasteline Mato,
 Liepo ti je bijelo lišće tvoje
 Volio bi ljubiti tvoje lišće
 Neg djevojku od dvanest godina.
 Još mu s'nogom na nogu stajaše.

Muči Mato ne govori ništa
 A kad vidi vlasteline Mato
 U Dubrovnik bijeli uljegno
 Bjelom gradu vrata zatvorijo.
 Kad je sutra jutro osvanulo
 On mi ide na bijele Ploče
 Tu nahodi agu Asan-agu
 Pak je male nože povadio
 Asan-agu u srce udario,
 Mrtav Turčin na zemljicu pade,
 Pak povika tanko iza glasa:
 Jeli ovdi kogod od Novoga
 Glas ponesi miloj mojoj majci
 Da je njome Aga poginuo
 U bjelome gradu Dubrovniku

Od onoga vlastelina Mata.
 Tu se našlo momče iz Novoga
 Glas odnese buli od Novoga
 Da je njome Aga poginuo
 U bjelome gradu Dubrovniku
 Od onoga vlastelina Mata —
 Kad je ona glase razumjela
 Vjernijem je slugam govorila:
 Der na noge vjerne sluge moje,
 Da idemo gradu Dubrovniku —
 Idem sina moga osvetiti.
 Sluge su joj na noge skočili
 Njome pored došle Dubrovniku —
 Kad je došla k' gradu Dubrovniku
 Ona ište vlastelina Mata —
 Gospoda su tada njome
 Izvodili barabanta fanta
 Pak je ona njemu govorila:
 Neću vami fanta barabanta
 Neg'mi dajte vlastelina Mata.
 Tad gospoda govorila njome:
 Nemoj nami vlastelina Mata,
 Triput ćemo izmjeriti ga zlatom
 A četvrti drobnijem biserom —
 Na blago se bula smilovala
 I ona je blago prihvatila
 I pošlaje put Novoga grada.

Slavica Stojan

THREE FOLK SONGS IN THE COLLECTION OF SONGS OF I. A. KAZNAČIĆ

Summary

The paper deals with collection of folk songs recorded by Ivan August Kaznačić and found in the archive collection of Mirko Bogović in the archive of Yugoslav Academy in Zagreb. The events concerned actually happened by the end of the 18th century and the archive documents about them are presented. The author proves that not only actual events are involved in the songs but poetic creation as well.